

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma

Jenni-Maaria Nissinen

OPAS LÄHEISENSÄ MENETTÄNEEN LAPSEN KOHTAAMISEEN
VARHAISKASVATUKSESSA

Opinnäytetyö
Lokakuu 2018

OPINNÄYTETYÖ
Lokakuu 2018
Sosiaalialan koulutus

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
+358 13 260 600 (vaihde)

Tekijä
Jenni-Maaria Nissinen

Nimeke
Opas läheisensä menettäneen lapsen kohtaamiseen varhaiskasvatuksessa

Toimeksiantaja
Päiväkoti Harakankello

Tiivistelmä

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli vahvistaa päiväkodin työntekijöiden tietämystä läheisensä menettäneen lapsen suruprosessista ja lapsen surun kohtaamisesta. Lapsen läheisellä tarkoitetaan lapsen perheeseen kuulunutta henkilöä tai ihmistä, johon lapsella on ollut vahva tunneside, kuten esimerkiksi vanhempi tai sukulainen tai läheinen ystävä.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa opas läheisensä menettäneen lapsen kohtaamiseen sekä lapsen surutyön prosessin hahmottamiseen käyttämällä osallistavia menetelmiä työyhteisön kanssa. Tuotos liitetään osaksi toimeksiantajan perehdytyskansiota sähköisessä muodossa. Tuotos sisältää ohjeita ja neuvoja surun kohtaamiseen varhaiskasvatustyössä.

Kieli
suomi

Sivuja 30
Liitteet 3
Liitesivumäärä 3

Asiasanat
varhaiskasvatus, suru, opas

THESIS
October 2018
Degree Programme in Social Services

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
FINLAND
+ 358 13 260 600 (switchboard)

Author
Jenni-Maaria Nissinen

Title
Guide How to Encounter a Child Who Has Lost a Close Person
Commissioned by
Day-care Centre Harakankello

Abstract

The purpose of this thesis was to strengthen day-care workers' knowledge about the sorrow process of a child who had lost a close person and the encounter of a child's grief. In this thesis, being close means that a child is closely related to a person belonging to the child's family or the child has a strong emotional bond to a person. Such a person can be, for example, a parent or a relative or a close friend.

The aim of the thesis was to provide a guide to the encounter of a child who has lost a close person and to understand the process of the child's sorrow through participatory methods with the work community. The output became part of the tutorial folder of the commissioner's day care centre in electronic format. The output includes instructions and advice on how to deal with grief in early childhood education.

Language

Finnish

Pages 30

Appendices 3

Pages of Appendices 3

Keywords

early childhood education, grief, guide

Sisältö

Tiivistelmä

Abstract

1	Johdanto	6
2	Varhaiskasvatuksen lähtökohdat	7
3	Lapsen kokema suru.....	8
3.1	Tunne-elämä ja muistot	8
3.2	Surun käsittely lapsen kanssa	9
3.3	Surun näkyminen leikissä	9
3.4	Lapsen kuolemankäsitys eri ikäkausina.....	10
3.5	Luova toiminta lapsen surutyössä.....	11
4	Läheisen kuolema.....	13
4.1	Läheisen sukulaisen kuolema.....	13
4.2	Vanhemman kuolema	14
5	Opinnäytetyön lähtökohdat	15
5.1	Aiheeseen liittyviä tutkimuksia ja opinnäytetöitä	15
5.2	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite.....	16
5.3	Opinnäytetyön prosessi ja aikataulu	17
6	Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat.....	18
6.1	Prosessia ohjaava malli	18
6.2	Learning cafe	19
6.3	Draamatyöskentely	20
7	Työpajojen toteutus.....	20
7.1	Työpajojen suunnittelu ja valmistus	21
7.2	Työpajojen tehtävät ja toteutus	21
7.3	Arviointimenetelmät	22
8	Palaute ja arviointi.....	23
8.1	Toimeksiantajan palaute työpajoista.....	23
8.2	Oma arviointi työpajojen suunnittelusta ja toteutuksesta	23
9	Tuotos.....	24
9.1	Tuotoksen suunnittelu ja valmistus	24
9.2	Tuotoksen arviointi.....	25
10	Pohdinta.....	26
10.1	Opinnäytetyöprosessin toteutuminen.....	26
10.2	Johtopäätökset	26
10.3	Luotettavuus ja eettisyys	27
10.4	Oppimisprosessi ja ammatillinen kasvu	28
10.5	Jatkotutkimusideat	28
	Lähteet	30

Liitteet

Liite 1	Opinnäytetyön toimeksiantosopimus
Liite 2	Opinnäytetyöprosessin eteneminen
Liite 3	Tuotos

1 Johdanto

Opinnäytetyön keskeisiä teemoja ovat suru ja läheisen kuolema. Teemoja käsitellään lapsen sekä kasvattajan näkökulmasta siten, että lapsen käsitys tulee esille. Lapsen suru on erilaista kuin aikuisen suru. Lapsen surua käsiteltäessä on erittäin tärkeää muistaa, että lapsi kehittyy ja kasvaa vielä, joten jokainen kokemus surusta tai ilosta vaikuttaa lapsen tulevaisuuteen ja siten siihen, miten lapsi käsittelee näitä tunnetiloja kasvaessaan aikuiseksi. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 90–91.)

Lapsen läheiset ihmiset, perhe, sukulaiset, päiväkodin henkilökunta sekä lapsen kaverit ovat tärkeitä surevan lapsen tukemisessa ja surusta toipumisessa. Hänen lähellä olevilla aikuisilla jokaisella on tärkeä rooli, jonka vuoksi myös lapsen kanssa työskentelevän aikuisen on tärkeää tietää, kuinka lapsen suruun on hyvä suhtautua ja millä keinoilla lasta voidaan auttaa ja tukea surun keskellä. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 90–91.)

Opinnäytetyön tarkoituksena on luoda toimeksiantajalle toimiva opas läheisensä menettäneen lapsen kohtaamiseen sekä tavoitteena on vahvistaa toimeksiantajan eli päiväkodin työntekijöiden tietämystä läheisensä menettäneen lapsen suruprosessista ja lapsen surun kohtaamisesta. Lapsen läheisellä tarkoitetaan lapsen perheeseen kuulunutta ihmistä, johon lapsella on ollut vahva tunneside, kuten esimerkiksi vanhempi, läheinen sukulainen tai läheinen ystävä.

Raportissa paneudutaan varhaiskasvatuksen lähtökohtiin yleisesti varhaiskasvatussuunnitelman sekä varhaiskasvatuslain avulla. Kolmannessa luvussa perehdytään muun muassa käsitteisiin lapsen suru, lapsen kuolemankäsitys eri ikäkausina sekä suru varhaiskasvatustyössä. Luku neljä keskittyy lapsen läheisen kuoleman tuottamiin reaktioihin. Luvussa viisi perehdytään aiheeseen liittyviin aikaisempiin tutkimuksiin sekä opinnäytetöihin sekä opinnäytetyön tavoitteisiin ja tarkoitukseen.

Opinnäytetyön toiminnallinen osuus sekä sen suunnittelu tulee esille luvussa seitsemän. Kahdeksas luku keskittyy toimeksiantajan palautteeseen sekä itsearviointiin työpajoista. Luvussa yhdeksän kerrotaan opinnäytetyön tuotoksesta, sen suunnittelusta sekä tuotoksen arvioinnista. Pohdintaosuudessa tuodaan esille opinnäytetyön prosessi sekä sen toteutuminen.

2 Varhaiskasvatuksen lähtökohdat

Varhaiskasvatus tarkoittaa lasten tavoitteellista ja suunnitelmallista opetuksen, kasvatuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on mm. tukea lasten kasvua, oppimista ja kehitystä sekä edistää lasten sekä perheiden hyvinvointia. Varhaiskasvatusta voidaan järjestää esimerkiksi päiväkodissa tai perhepäivähoidossa. Yleisin varhaiskasvatuksen toimintamuoto on päiväkodeissa toteutettava varhaiskasvatus. Varhaiskasvatuksessa tuetaan huoltajien kasvatustyötä. Huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena on lasten kanssa työskentelevien ja huoltajien yhteinen sitoutuminen lasten kehityksen ja kasvun edistämiseen. (Opetushallitus 2016, 14–33.)

Päivähoitoa voivat saada lapset, jotka ovat alle kouluikäisiä. Lakiin on säädetty varhaiskasvatuksen tavoitteet. Lapsille laaditaan henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma päiväkodissa tai perhepäivähoidossa kasvatuksen, opetuksen sekä hoidon toteuttamiseen. Suunnitelma laaditaan yhdessä huoltajien kanssa, suunnitelman kirjoittaa lastentarhanopettaja. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan dokumentoidaan lapsen kasvua ja kehitystä sekä asetetaan pedagogisia tavoitteita. (Varhaiskasvatuslaki 36/1973.)

3 Lapsen kokema suru

3.1 Tunne-elämä ja muistot

Tunne-elämään kuuluvat voimavarat ja vaikeudet näkyvät aina selvimmin läheisissä ihmissuhteissa, esimerkiksi perheen kanssa. Tämä on hyvä ottaa huomioon lapsen surua käsiteltäessä päiväkodissa. Asia on hyvä ottaa puheeksi myös lapsen läheisten kanssa, sillä lapsi voi olla hyvinkin erilainen läheistensä parissa kuin esimerkiksi vertaisryhmässä päiväkodissa. (Erkkilä, ym. 2003, 24–27.) Lapsi saattaa jatkaa päiväkodissa normaaleja leikkejä ja touhuja kavereiden kanssa, joka saattaa herättää ihmetystä lapsen läheisissä. Lapsi saattaa ottaa kuoleman tai surun puheeksi hyvinkin arkisissa toiminnoissa, paljonkin kuoleman jälkeen. (Dyregrov. 1994, 15–17.)

Surevan lapsen kohtaaminen edellyttää aikuisilta hienotunteisuutta, sillä asiasta puhuminen voi olla hyvin vaikeaa sekä lapselle että aikuiselle. On hyvä ottaa huomioon myös se, että lapsi saattaa kuvitella, että mikäli asiasta ei puhuta, se ikään kuin katoaa. Surua ja menetystä on syytä käsitellä myös vertaisryhmässä vanhemman ja lapsen toivomalla tavalla. Lapsi saattaa kokea oman surunsa esille tuomisen hyvinkin uhkaavana, hän ei välttämättä kykene tuomaan omaa hätäänsä ilmi samalla tavalla kuin aikuinen. Kuolemaa käsitellessä lapsen vertaisryhmän kanssa on hyvä pohtia erilaisia menetelmiä aiheen käsittelyyn. Kun lapsi on menettänyt läheisen, hänen kanssaan on mahdollisesti etsittävä oman elämän voimavaroja uudelleen eri menetelmin. (Erkkilä ym. 2003, 24–27.)

Lapsi saattaa käyttää paljonkin aikaa vaikeiden asioiden ja muistojen käsittelemiseen. Monille lapsille ominaista suruprosessin aikana on eristäytyä kavereista, joskus surun käsitteleminen voi näkyä myös ylikorostuneena huomion etsimisenä aikuisilta tai hankalana käyttäytymisenä. Tällöin lapsen kaikki voimat kuluvat ahdistuksen, surun ja syyllisyydentunteiden läpikäymiseen. Läheisen kuolema aiheuttaa lapsessa myös ikävää, surua ja kaipausta. Kaikki nämä reaktiot liittyvät suruun ja menetyksen käsittelemiseen. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 96–98.)

3.2 Surun käsittely lapsen kanssa

Lasten omia voimavaroja pienien ja suurien menetysten varalle voidaan vahvistaa esimerkiksi keskustelemalla niistä tai lukemalla lapsille tarkoitettua kirjallisuutta surusta ja kuolemasta. Myös varhaiskasvatuksessa kuolemaa ja surua voidaan käydä läpi esimerkiksi pohtimalla eläinten elämää ja niiden elämän päättymistä. Jos kuolema on lähellä, lapsen kanssa olisi hyvä keskustella yhä enemmän kuolemaan liittyvistä asioista ja kuolemaan liittyvistä kysymyksistä. Esimerkiksi erilaiset kirjastoista löytyvät lasten kirjat ovat oivallinen tapa keskustella kuolemasta lasten kanssa. (Pojjula. 2007, 101–102).

Joskus kuolemantapaus voi olla odotettavissa esimerkiksi sairauden myötä, tällöin lapsen reaktiot riippuvat siitä, mitä heille on kerrottu sairaudesta. Henkinen valmistautuminen kuoleman kohtaamiseen sekä jäähyväisten jättäminen sairaalle auttavat lasta tekemään surutyötä. Valmistautumisesta huolimatta jokainen kuolemantapaus aiheuttaa lapsessa surureaktioita, näitä reaktioita voivat olla epäily, onko läheinen oikeasti kuollut tai sokki uutisesta sekä lamaannus. Lapset saattavat myös ilmaista kauhunsa ja epäilynsä tilanteesta kieltämällä asian. Lapsen läheisen kuoltua lapsen elämän turvallisuus järkkyy ja lapsi voi alkaa pelkäämään muiden läheistensä kuolemaa. (Dyregrov. 1994, 15–19.) Läheisimpien ihmisten menettäminen, kuten vanhemman, sisaruksen, tai ystävän menettämisen lisäksi myös isovanhemman kuolema voi koskettaa lasta erittäin syvästi (Suomen Mielenterveysseura 2004, 13).

3.3 Surun näkyminen leikissä

Lapsi käsittelee monia asioita elämässään leikin avulla. Kun lapsi menettää läheisen, hän käsittelee tätäkin asiaa leikin kautta. Leikkiminen mahdollistaa menetyksen käsittelemisen turvallisella tavalla, leikin avulla lapsen on turvallista

kohdata se vihainen tai sureva itsensä, jollaista hän ei ole elämänsä aikana aiemmin kohdannut. Lapsi ei välttämättä löydä sanoja näille uusille tunteilleen, joita hän kokee. Lapsille onkin hyvin yleistä, että muiden surua matkimalla hän yrittää löytää itselleenkin oman tavan surra. Tämän vuoksi hän tarvitsee mallin suremiseen. Lapsen läheisten ei kannata yrittää säästää häntä surulta tai yrittää peittää omia tunteitaan vaan yrittää sanoittaa myös omia tunteitaan lapselle. Myös lapsen kanssa työskentelevän on hyvä näyttää omat tunteensa surun kohdatessa lapsen. (Erkkilä ym. 2003, 24–27.)

Ennakoitavissa ja tasapainoisessa ympäristössä oleva lapsi kokee maailman turvallisenä ja oikeudenmukaisena paikkana. Kun lapsi kokee jotain traumaattista, kuten läheisen ihmisen kuoleman, hän joutuu tilanteeseen, joka voi vaatia paljon enemmän ymmärtämistä, kuin mihin hänen kehitysvaiheensa kykenee. Lapselle tuttu turvallinen ja oikeudenmukainen maailma onkin yhtäkkiä muuttunut. Leikin avulla lapsi pystyy käsittelemään sitä, että myös ikävät asiat kuuluvat elämään. Lapsen leikkiin voi mennä mukaan ja koettaa leikin kautta sanoittaa surun tuomia tunteita hänelle. Lapsen leikeissä voi olla erilaisia ”pahoja” rooleja, joita lapsi ikään kuin rankaisee omasta pahasta olostaan. Lapsi voi hyvin usein tuntea syyllisyyttä menetetyistä ihmisistä, onkin tärkeää muistaa tuoda esille lapsen syyttömyyttä tilanteessa. Leikin avulla lapsi pyrkii rakentamaan itselleen jälleen turvallista maailmaa ja leikkejä havainnoimalla aikuisenkin on mahdollista huomata, että asiat mietityttävät lasta. (Erkkilä ym. 2003, 24–27.)

3.4 Lapsen kuolemankäsitys eri ikäkausina

Lapsen kuolemankäsitys riippuu lapsen ikä- ja kehitystasosta. Alle vuoden ikäinen lapsi reagoi suruun omalla tavallaan, lapsen kehonkieli auttaa aikuista pääsemään lähelle lapsen tunnetilaa ja ymmärtämään sitä. Kun lapsi kehittyy, alkaa hän ymmärtää kuoleman lopullisuuden. (Holm & Turunen 2008, 13-17.) Lapselle on hyvä puhua kuolemasta ikätasoisesti, mutta käyttäen oikeita sanoja. Esimerkiksi poisnukkuminen on erittäin hankala sana käyttää kuolemasta, sillä se liittyy nukkumiseen. Turvallisinta on käyttää kuolema -sanaa ja keskustella lapsen kanssa, mitä kuolema tarkoittaa. (Mattila 2011, 106–108.)

Alle kaksivuotiaana lapsi käsittää kuoleman erona, joka ei ole lopullista. Noin kaksivuotiaana lapsi käsittää kuoleman vain poissaolona, lapsi uskoo kuolleen tulevan takaisin. Kaksivuotiaana lapsi ajattelee kaiken kuulemansa kirjaimellisesti, esimerkiksi sanonnat kuten poisnukkuminen saattaa hämmentää lasta, hän saattaa alkaa pelätä nukkumista, sillä ajattelee, että joku muukin saattaa nukkua pois. (Holm & Turunen 2008, 13–17.)

Alle viisivuotias lapsi ei välttämättä käsitä kuoleman lopullisuutta, vaan voi odottaa kuollutta läheistä takaisin. Lapsi saattaa esimerkiksi pyytää kaivamaan kuolleen läheisen pois haudasta, sillä lapsi ajattelee siellä olevan kylmä. Alle viisivuotias lapsi ei reagoi tunteillaan heti. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 91–93.) Tämän voi huomata lasten kysymyksissä kuolemasta. Lapsi saattaa kysyä kuolemasta pitkään ja kysymykset saattavat olla aikuisen mielestä omituisia. Henkisesti valmistautuminen sekä jäähyväiset auttavat lapsia tekemään surutyötä omalla tavallaan. Lapsilla käsitys kuolemasta kehittyä ajattelemisen kehityksen myötä. (Dyregrov 1994, 13–17.)

Yli viisivuotiaana lapsen ajankäsitys kehittyä ja hän alkaa ymmärtää menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden. Todellisuuden ja mielikuvituksen ero alkaa selkiytyä yli viisi vuotiaana. Tämän ikäisenä lapsi alkaa ymmärtämään, että kuollut ihminen on kuollut, eikä palaa enää takaisin. Lapsi saattaa alkaa pelkäämään kuolemaa ymmärtäessään sen lopullisuuden. Tässä ikävaiheessa lapsi ei kuitenkaan vielä ymmärrä sitä, että kuolema kohtaa myös hänet joskus. (Holm & Turunen 2008, 13–18.) Vaikka yli viisivuotias lapsi hyväksyy kuoleman, saattaa hän ajatella, että poismennyt tuntee eri tunteita tai toimii edelleen kuten muutkin ihmiset (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 91–93).

3.5 Luova toiminta lapsen surutyössä

Lapsena itsensä ilmaisu sanallisesti ei ole samanlaista kuin aikuisena. Luovan ilmaisun avulla lapsi voi etäännyttää vaikeita asioita itsestään ja tarkastella niitä arvioiden, missä määrin ne ovat siedettävissä ja koettavissa. Näiden keinojen

avulla lapsi kykenee myös rakentamaan vaihtoehtoisia tarinoita ja hän pystyy luomaan erilaisia versioita tulevaisuudesta, jotka saattavat helpottaa ahdistusta. Suoraan surusta puhuminen voi olla lapselle erittäin haastavaa ja vaikeaa, joten esimerkiksi surun käsitteleminen satujen, maalaamisen tai musiikin avulla voi auttaa lasta sanoittamaan ja ymmärtämään suruaan. (Erkkilä ym. 2003, 24–27.)

Lapsen surutyössä luovan toiminnan toteutukselle on annettava riittävästi aikaa sekä vaihtoehtoja luovan toiminnan toteutukselle. Luovuus ja luova toiminta vaatii aikaa ja rohkeutta ajatella ja toimia eri tavalla kuin normaalisti toimisi, etenkin haastavissa tilanteissa kuten läheisen menetyksen jälkeen. Luovuudessa ei ole oikeaa eikä väärää, luovuudessa ja luovassa toiminnassa on lukuisia erilaisia tapoja tehdä asioita. Varhaiskasvatuksessa lapsen kanssa työskentelevän olisi hyvä havainnoida lasta sekä arvioida, millainen luova toiminta lapselle surun käsittelyyn sopisi. (Solatie 2009, 20–32.)

Varhaiskasvatuksen yhtenä tehtävänä on tukea lasten musiikillisen, sanallisen sekä kuvallisen ilmaisun kehittymistä ja tutustuttaa lapsia eri taiteenaloihin. Taiteellinen kokeminen sekä ilmaiseminen edistää esimerkiksi lapsen sosiaalisia taitoja. Lisäksi luova ilmaiseminen tuo lapselle valmiuksia ymmärtää ympäröivää maailmaa ja sen tapahtumia. Luovan toiminnan avulla pienikin lapsi saattaa alkaa ymmärtää omia tunteitaan paremmin. (Opetushallitus 2016, 41–43.)

Luovan toiminnan avulla lapsi voi keskustella omasta surustaan epäsuorasti, kuten leikissäkin. Epäsuoran käsittelyn kautta lapsi samaistuu voimakkaasti esimerkiksi saduissa esiintyviin henkilöihin tai heidän tarinoihin. Näissä saduissa surun onkin kohdannut joku muu, kuvitteellinen hahmo. Luovan toiminnan avulla työskennellessä tulee kuitenkin muistaa, että se on lapselle todennäköisesti vain osittain tietoista toimintaa. (Erkkilä ym. 2003, 24–27.)

4 Läheisen kuolema

4.1 Läheisen sukulaisen kuolema

Lapsen kehitystasosta sekä elämäntilanteesta riippuen suru näkyy ulospäin eri tavoin. Lapsen kokema suru on hyvin erilaista kuin aikuisen kokema suru. Lapset saattavat reagoida suruun ja menetykseen huomattavasti pidempään ja rajummin kuin aikuiset, mutta se voi olla vaikeata huomata, sillä lapset eivät useinkaan puhu surun kokemisesta muille yhtä pian tai paljon kuin aikuiset. (Erjanti & Pounonen-Ilmonen 2004, 90–91) Läheisen ihmisen menetys satuttaa lasta ja se voi herkistää häntä siten, että hän myöhäisemmässä elämänvaiheessa onkin entistä haavoittuvaisempi, jos kyseessä on menetys. Aikuisella on tärkeä tehtävä tukea lasta surun aikana. Tukeminen ei aina ole helppoa, jolloin myös lapsen läheiset aikuiset tarvitsevat tukea. (Holm & Turunen 2008, 12–13.)

Läheisensä menettäneen lapsen kohtaamisessa on tärkeitä huomioida koko perhe ja lähipiiri, jota menetys koskettaa. Lapsen läheisten aikuisten, kuten vanhempien voi olla vaikeata kohdata sureva lapsi, jolloin lapsen kanssa työskentelevien on tärkeitä osata auttaa, tukea ja neuvoa lapsen perhettä ja lähipiiriä. Lapsen ja perheen kanssa työskentelevän on tärkeitä tunnistaa lapsen reaktiot suruun sekä osata auttaa niiden käsittelyssä. On tärkeitä, että lapsen lähellä on aikuisia, joihin hän luottaa ja joille hän uskaltaa näyttää tunteensa. (Erkkilä ym. 2003, 8–11.) Lapselle sisarusuhteet ovat erityisen tärkeitä, ne tuovat usein mahdollisuuden elämäntaitojen sekä vuorovaikutustaitojen opetteluun. Sisaruksen kuoltua lapsi menettää usein ystävänsä, jonka kanssa jakaa erilaisia asioita kuin muiden kanssa. Koko perheen tukeminen lapsen kuoleman jälkeen on erityisen tärkeä tehtävä perheen kanssa työskenteleville. (Suomen Mielenterveysseura 2004, 14.) Lapsen reaktiot sisaruksen kuolemaan ovat melkein samanlaisia kuin vanhemman kuolemaan, reaktioiden kesto ja voimakkuus ovat mahdollisesti lyhyempiä. Lapsen kuolema vaikuttaa paljon koko perheeseen: vanhemmat menettävät lapsen, toinen tai toiset lapset menettävät sisaruksen. (Dyregrov. 1994, 37–38.)

Lapsen reaktioita sisaruksen kuoleman jälkeen voivat olla syyllisyyden tunteet, vainajan sijaiseksi asettuminen tai vanhempien jaksamisesta huolehtiminen. Lapsi saattaa alkaa käyttäytyä kuin vainaja tai alkaa pukeutumaan kuten kuollut sisarus (Dyregrov 1994, 37–38). Lapsen reaktiot suruun saattavat ihmetyttää vanhempia, he saattavat kuvitella, ettei lapsi sure lainkaan, jos hän ei näytä tunteitaan suoraan tai puhu niistä (Suomen Mielenterveysseura 2004, 14).

Isovanhemman kuolema saattaa vaikuttaa lapseen erittäin voimakkaasti, jos heidän välillään on ollut luja side. Lapsi kaippaa ja suree menetettyä isovanhempaa, mutta suru ja reaktiot ovat usein erilaisia kuin esimerkiksi vanhemman tai sisaruksen kuoleman jälkeen. Isovanhempien kuoleman käsitteleminen ja sen hyväksyminen voi olla lapselle helpompaa, koska isovanhemmat ovat vanhempia kuin vanhemmat ja itse. Lapsi voi ajatella, että kuolema on pitkän elämän päätös. Yleensä lapsi ei menetä elämänsä tärkeintä ihmistä isovanhemman kuollessa, mutta isovanhemman kuollessa lapsi saattaa alkaa pelätä muidenkin hänelle rakkaiden ihmisten menettämistä. (Dyregrov 1994, 39–40.)

4.2 Vanhemman kuolema

Vanhemman kuolema aiheuttaa lapselle hylätyksi tulemisen kokemuksen. Samalla lapsi menettää mahdollisesti ihmisen, jota hän surun keskellä eniten lohduttajaksi tarvitsisi (Suomen Mielenterveysseura 2004, 13–14). Tällaisissa tilanteissa varhaiskasvatuksessa huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön tärkeys korostuu. Yhteistyön tulee olla vuorovaikutteista ja se edellyttää henkilökunnalta aktiivisuutta ja aloitteellisuutta. Luottamuksellinen ilmapiiri varhaiskasvatuksessa mahdollistaa henkilökunnan ja huoltajan välisen yhteistyön myös tilanteissa, jotka ovat haastavia, kuten perhettä kohdannut suru. (Opetushallitus 2016, 32–33.) Kun lapsi menettää vanhemman, tapahtuu hänen arjessaan suuria muutoksia. Vanhemman kuoltua lapsi menettää ihmisen, joka häntä rakastaa ja suojelee. Perheestä puuttuukin yksi ihminen. (Dyregrov. 1994, 33.)

Lapselle erityisen rankka kokemus on, jos hän menettää molemmat vanhempansa yhtä aikaa tai ainoan huoltajansa ja rakkaan ihmisen. Orvoksi jääneen lapsen elämään tulee usein suuria muutoksia, jotka aiheuttavat lapsessa paljon

huolta. Erityisesti näissä tilanteissa yhteistyön tärkeys lapsen läheisten kanssa korostuu. Jos vanhemman kuolema on tiedossa esimerkiksi sairauden vuoksi, on lasta hyvä pitää tietoisena sairauden vaiheista ja valmistaa häntä kuoleman kohtaamiseen (Suomen Mielenterveysseura 2004, 14).

5 Opinnäytetyön lähtökohdat

5.1 Aiheeseen liittyviä tutkimuksia ja opinnäytetöitä

Lapsen kokemasta surusta on tehty melko vähän tutkimuksia. Sen sijaan surusta sekä yleisesti sen kokemisesta löytyy paljon teoretietoa. Poijula (2007) on kirjoittanut aiheesta kirjan: *Lapsi ja kriisi - selviytymisen tukeminen*. Kirjassa kuvataan elämän erilaisia kriisejä lapsen kokemana. Se antaa paljon vinkkejä lapsen kanssa työskentelevälle ammattilaiselle kriisissä olevan lapsen kohtaamiseen. Suomen Mielenterveysseura on julkaissut kirjan *lasten sururyhmistä* (Suomen Mielenterveysseura 2004). Lisäksi se on julkaissut erilaisia artikkeleita liittyen lapsen kokemaan suruun. Kirja on suunnattu pääsääntöisesti lasten sururyhmän vetäjille, mutta se soveltuu erittäin hyvin myös lasten kanssa työskenteleville.

Aiheesta on kirjoitettu myös monia pro gradu -tutkielmia sekä opinnäytetöitä, esimerkiksi Katalkin (2009) kirjoittama tutkielma kuoleman käsittelystä sekä lapsen surun kohtaamisesta ja Karhusen (2009) kirjoittama pro gradu -tutkielma *Lapsen suru oppilaiden ja opettajien silmin*. Karhusen tutkimuksessa selvitettiin, millaista lapsen suru on ja miten suru ilmenee. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös opettajan valmiuksia sekä keinoja surevan lapsen kohtaamiseen. Karhusen tutkielmassa kohderyhmänä olivat kouluikäiset lapset, mutta lähteinä oli käytetty tutkimuksia sekä teoriaa lapsen surusta. Katalkinin pro gradu -tutkielman kohderyhmänä oli myös alakouluikäiset lapset. Tutkielman tarkoituksena oli kartoittaa opettajien kokemuksia kuoleman käsittelystä, sekä lapsen surun kohtaamisesta työssä. Tutkielmassa käsiteltiin myös lapsen surun kohtaamisen kokemusten yleisyyttä, käytettyjä menetelmiä sekä, millaiseksi opettajat ovat aiheiden käsittelyn kokeneet.

5.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Vaikka kuolema ja surutyö eivät välttämättä ole päiväkodeissa arkipäiväistä tai sitä ei joudu ehkä kohtaamaan usein, läheisensä menettäneen lapsen kohtaamiseen tarkoitettu opas voi olla hyödyllinen henkilökunnalle, sillä läheisensä menettäneen lapsen ja hänen huoltajien tukeminen mahdollisimman ammattitaitoisesti on erittäin tärkeätä lapsen kasvun ja kehityksen kannalta. Opas auttaa myös lapsen kanssa työskenteleviä jaksamaan raskaan aiheen ylitse, jolloin se on myös tuki lapsen kanssa työskenteleville. Opinnäytetyön tarkoituksena on vahvistaa päiväkodin työntekijöiden tietämystä läheisensä menettäneen lapsen suruprosessista ja lapsen surun kohtaamisesta. Tässä opinnäytetyössä lapsen läheisellä tarkoitetaan lapsen perheeseen kuulunutta henkilöä tai ihmistä, johon lapsella on ollut vahva tunneside, kuten esimerkiksi vanhempi tai läheinen.

Opinnäytetyön toimeksiantaja on Päiväkoti Harakankello. Päiväkoti Harakankello on yksityinen päiväkotitoiminta, joka on aloittanut toimintansa vuonna 2009. Henkilökuntaan kuuluu kaksi lastentarhanopettajaa, jotka toimivat Harakankellon yrittäjinä. Päiväkoti tarjoaa lapsille virikkeellisen ja turvallisen varhaiskasvatusympäristön, joka koostuu psyykkisestä, fyysisestä sekä sosiaalisesta kokonaisuudesta ja erilaisista välineistä ja materiaaleista. Toimeksiantaja on antanut luvan käyttää päiväkodin nimeä opinnäytetyöraportissa sekä tuotoksessa. (Päiväkoti Harakankellon perehdytyskansio, 2–4.)

Opinnäytetyön tavoite on tuottaa opas läheisensä menettäneen lapsen kohtaamiseen sekä lapsen surutyön prosessin hahmottamiseen käyttämällä osallistavia menetelmiä työyhteisön kanssa. Tuotos tulee osaksi toimeksiantajan perehdytyskansiota sähköisessä muodossa, jolloin se on helposti muokattavissa tarvittaessa. Tuotos sisältää ohjeita ja neuvoja surun kohtaamiseen varhaiskasvatus-työssä. Oppaassa on myös lapsille suunnattua kirjallisuutta surun käsittelemisen tueksi. Prosessin aikana toimeksiantajan tuotoksen sisällön tarvetta kartoitettiin toiminnallisilla menetelmillä ennen oppaan kokoamista. Päiväkodin henkilökunnalle järjestettiin työpajoja, joissa käsiteltiin aihetta sekä henkilökunnan tietämystä aiheesta draaman ja learning cafen avulla.

5.3 Opinnäytetyön prosessi ja aikataulu

Opinnäytetyöprosessin eteneminen mukailee Salosen (2013, 23–30) kehittämis-toiminnan mallia (liite 1). Prosessi etenee aloitusvaiheen, suunnitteluvaiheen, sekä valmistelu -ja työskentelyvaiheiden kautta viimeistelyvaiheeseen. Viimeisenä vaiheena tulee valmis tuotos. Jokaisessa vaiheessa on hyvä tarkistaa työtä, mutta viimeistään ennen viimeistelyvaihetta tarkistusvaihe on tarpeen ja välttämätön. (Salonen 2013, 24–30.)

Syksyllä 2017 opinnäytetyön prosessi alkoi yhteydenotolla Päiväkoti Harakankelloon. Kerroin opinnäytetyön ideasta ja aiheesta päiväkodille ja päiväkotikiinnostui aiheesta. Marraskuussa 2017 järjestettiin palaveri opinnäytetyöstä päiväkotikiinnostui Harakankellossa. Palaverissa suunniteltiin, millainen opas sekä toiminnallisen opinnäytetyön menetelmät sopisivat heille. Opinnäytetyön tuotoksen sisältöä rajattiin yhdessä toimipaikan kanssa.

Talven 2017 ja 2018 aikana tarkoituksena oli työstää opinnäytetyösuunnitelma, jossa tuodaan esille mm. opinnäytetyön teoreettinen perusta sekä toiminnallisen osuuden toteutus. Suunnitelmaan kuuluu myös opinnäytetyön idea sekä tavoitteet, jotka tulevat Vilkkä & Airaksinen (2004, 26–27) mukaan olla harkittuja, tiedostettuja sekä perusteltuja. Suunnitelmassa vastaan kysymyksiin, mitä tehdään, miten tehdään sekä minkä takia tehdään. Suunnitelman tarkoitus on jäsentää opinnäytetyötä.

Ennen oppaan kokoamista toimipaikan henkilökunnalle ohjattiin draamaa sekä learning cafe -menetelmää hyödyntäen työpajoja, joiden tavoitteena oli kartoittaa toimipaikan tarve oppaan sisältöä ajatellen. Toiminta toteutettiin keväällä 2018. Toimeksiantosopimus kirjoitettiin yhdessä toimeksiantajan kanssa ennen oppaan kokoamista, eli toteutusvaihetta. Opinnäytetyön toteutusvaihe sijoittui loppukevääseen 2018.

Toteutusvaiheen jälkeen vuorossa on raportointi eli viimeistelyvaihe. Raportoinnin tarkoituksena on liittää teoria käytäntöön. Opinnäytetyöprosessini viimeiseen eli lopetusvaiheeseen kuuluu valmiin opinnäytetyön esittely sekä seminaarit. Opinnäytetyön kuluista vastaa pääsääntöisesti opiskelija. Kulut painottuvat lähinnä kulkemiseen toimipaikalle.

6 Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat

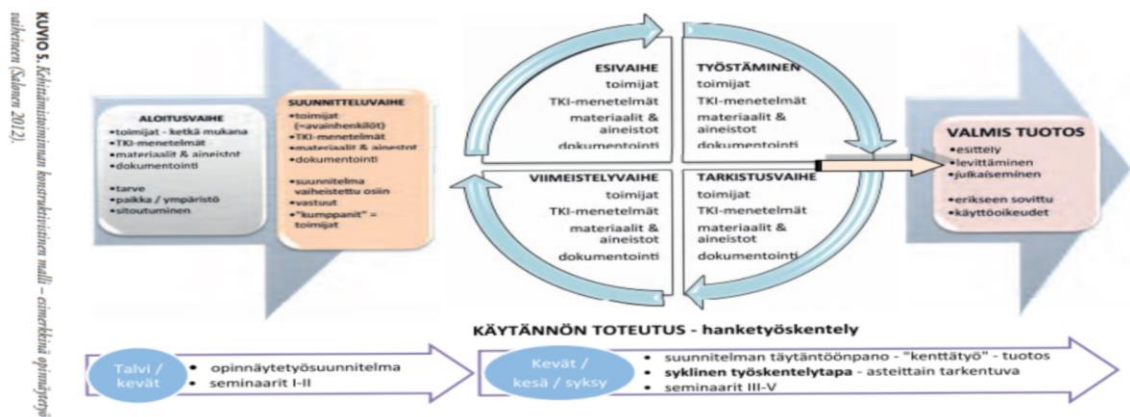
6.1 Prosessia ohjaava malli

Opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö. Vilka & Airaksisen (2004) mukaan toiminnallisen opinnäytetyön täytyy olla työelämälähtöinen sekä lähellä käytäntöä. Tämän lisäksi toiminnallisen opinnäytetyön tulee osoittaa työn tekijän, sekä alan tietojen ja taitojen hallintaa. Tavoitteena toiminnallisessa opinnäytetyössä on se, että työn kirjoittaja osoittaa osaavansa yhdistää käytännön ja teorian sekä tuoda sen raportoinnissa näkyväksi. Toiminnallisessa opinnäytetyössä työn tekijä selvittää toimeksiantajan tavoitteet ja toiveet työlle, jolloin tuotoksen toteuttamisesta tulee kohderyhmälähtöistä. Selvityksellä pyritään siis saamaan selville toimeksiantajan tarpeet ja toiveet. Opinnäytetyössä toimeksiantajan vastaukset selvitykseen antavat suunnan tulevan tuotoksen sisällölle. (Vilka & Airaksinen 2004, 57–62.)

Opinnäytetyöni toiminnallinen osuus toteutuu työpajoissa, joissa toimeksiantajan tarpeita kartoitettiin toiminnallisesti learning cafe -menetelmän sekä draaman avulla. Toiminnallista osuutta arvioidaan toimintapäivien yhteydessä keskustellen toimipaikan henkilökunnan kanssa, palautetta toimintapäivistä kerätään suullisesti. Opinnäytetyön tuotos toimii oppaana läheisensä menettäneen lapsen kohtaamiseen. Päiväkodin henkilökunta pääsee vaikuttamaan oppaan sisältöön, jolloin opas tulee palvelemaan toimeksiantajan tarpeita.

Kehityshankkeen aloittaa aloitusvaihe. Se sisältää ilmaistun kehittämistarpeen, tehtävän, mukana olevat toimijat ja ympäristön, jossa toimitaan (kuva1). Nämä

ohjaavat tulevalle työlle suunnan. Suunnitteluvaiheessa työstä tehdään kirjallinen suunnitelma. Suunnitelmassa täytyy ilmetä työn tavoitteet, työn vaiheet, toimintaympäristö, materiaalit ja työssä mukana olevat toimijat. Lisäksi suunnitelmassa on hyvä selventää toimijoiden vastuita ja tehtäviä. Suunnitteluvaiheen jälkeen hanke etenee esivaiheeseen, eli työskentelyvaiheeseen, jossa konkreettinen työskentely tapahtuu. Tämä vaihe on usein lyhyt. Seuraava vaihe on työstövaihe. Tässä vaiheessa kaikilla työn toimijoilla on tärkeä rooli työn etenemisessä. Vaiheista tämä on pisin. Työstövaiheen jälkeen alkaa viimeistelyvaihe, joka voi kestää kauankin, sillä vaihe saattaa olla hyvin vaativa ja kaivata tarkastelua usealta kannalta. Viimeisenä vaiheena on valmis tuotos, tämän vaiheen aikana työ päätetään ja tuotos esitellään. (Salonen 2013, 16–20.)

Kuva 1. Salosen kehittämistoiminnan konstruktivistista mallia mukailleen. (Salonen 2013, 20.)

6.2 Learning cafe

Learning cafe eli oppimiskahvila -menetelmä on yksinkertainen prosessi, jossa keskitytään ryhmässä tiettyjen teemojen tai kysymysten ratkaisuun. Lähtökohdiana on jakaantua pieniin ryhmiin ja keskittyä yhteen teemaan tai kysymykseen kerrallaan. Ryhmän mietteet teemasta kirjataan paperille. Tämän jälkeen ryhmien jäsenet vaihtavat aiheesta tai teemasta toiseen, jolloin uusi ryhmä pohtii aiempia tuotoksia sekä mietteitä ja ideoita eteenpäin. (Innokylä 2017.) Menetelmän tavoitteena on edistää avointa tiedon jakamista. Tarkoituksena on luoda uusia ideoita

ja löytää yhteinen näkemys asioihin sekä saada aikaan uutta osaamista ja ajattelua. (Junnila ym. 2011, 38–39.)

Learning cafe -työskentely toteutetaan arkipäivänä päiväkodin tiloissa. Työskentely tapahtuu ennen draamatyöskentelyä. Menetelmän teemat ja kysymykset ovat ennakkoon mietittyjä. Samat teemat kulkevat mukana koko toiminnallisen osuuden ajan: äkillinen läheisen menetys, ensikohtaaminen menetyksen jälkeen sekä muun lapsiryhmän huomioiminen. Menetelmänä learning cafe sopii opinnäytetyön toiminnalliseen osuuteen hyvin draamatyöskentelyn rinnalle. Pelkän draamatyöskentelyn avulla toimipaikan tarpeiden selvittäminen olisi ollut liian hankalaa ja tieto sekä tulos olisi jääneet liian suppeiksi ajatellen oppaan sisältöä.

6.3 Draamatyöskentely

Opinnäytetyössäni käytetään draamatyöskentelyä menetelmänä toimipaikan tarpeiden kartoittamiseksi ennen oppaan kokoamista. Draaman avulla voidaan kokeilla erilaisia ajattelutapoja ja ratkaista asioita uudelleen ja uudelleen eri tavoin sekä mahdollisesti löytää jotain, mitä voidaan käyttää tai soveltaa draaman ulkopuolella, niin sanotusti oikeissa tilanteissa. Draamassa turvallisuus on sitä, että kaikki on sekä luvallista että mahdollista (Heikkinen 2004, 115–118).

Draamatyöskentely toteutettiin päiväkodin tiloissa. Aiheita draamassa oli kolme: äkillinen läheisen menetys, ensikohtaaminen menetyksen jälkeen sekä muun lapsiryhmän huomioiminen. Työskentelyyn varattiin riittävästi aikaa, jotta jokainen käsitelty aihe päästiin purkamaan kunnolla, etteivät käsitellyt raskaat aiheet jäisi toiminnan jälkeen painamaan mieltä. Draaman merkitys opinnäytetyöprosessissa on melko merkittävä, sillä draamatyöskentely on ollut toimipaikan toiveena siitä saakka, kun opinnäytetyötä sekä toiminnallisia osuuksia suunniteltiin yhdessä.

7 Työpajojen toteutus

7.1 Työpajojen suunnittelu ja valmistus

Työpajojen suunnittelu oli melko pitkä prosessi. Suunnittelun aikana pohdin paljon sitä, millainen toiminnallisuus sopisi opinnäytetyön aiheeseen sekä millainen toiminnallisuus palvelisi toimeksiantajaa ja oppaan sisällön tarkoitusta kaikista parhaimmalla tavalla. Learning cafe ja draama -työskentelyt valikoituivat menetelmiksi toimeksiantajan toiveiden ja ajatusten pohjalta. Toimeksiantajan toiveena oli draamatyöskentely, joka oli mielestäni hyvä menetelmä käsittelemään aihetta sekä hyvä tapa avata learning cafessa esille tulleita asioita.

Ensimmäisenä työpajan menetelmänä oli learning cafe. Learning cafen teemat oli suunniteltu sen mukaan, mitä toimeksiantaja toivoi oppaan pitävän sisällään. Teemoja olivat äkillinen läheisen menetys, ensikohtaaminen menetyksen jälkeen sekä muun lapsiryhmän huomioiminen. Draama- toimintapäivän teemat olivat samat kuin learning cafessa.

7.2 Työpajojen tehtävät ja toteutus

Ensimmäisessä työpajassa käytettiin learning cafe -menetelmää. Learning cafen teemat lähetettiin toimipaikalle etukäteen, jotta he saivat pohtia niitä ennen ensimmäistä työpajaa. Aloitimme työpajan teemoja läpikäyden sekä learning cafe -menetelmään tutustuen. Tämän jälkeen toiminta aloitettiin. Toimeksiantaja päiväkodilla henkilökuntaan kuuluu kaksi henkilöä, joten jokaisen teeman läpikäymiseen oli hyvin aikaa. Ryhmän pienuuden vuoksi toiminta ei vastannut täysin learning cafen periaatteita, joissa uusi ryhmä pohtii aiempia tuotoksia sekä mietteitä ja ideoita eteenpäin, mutta menetelmä toimi hyvin siitä huolimatta.

Toisessa työpajassa menetelmänä oli draama. Pajan tavoitteena oli saada käsitys siitä, mitä välineitä tarvitaan tai millaisia menetelmiä voidaan käyttää tilanteessa, jossa asiakasperhe on menettänyt läheisensä. Draama- työpajassa teemat pysyivät samana kuin learning cafessa. Pajojen välillä oli jonkin verran aikaa, joten henkilökunta oli saanut käsitellä ensimmäisen työpajan asioita rauhassa

ennen draamatyöskentelyä. Työpajassa toteutettiin draamatyöskentelyä tapahtuma -tyylisesti. Kaikista kolmesta teemasta muodostettiin yksi tapahtuma, jotka improvisoitiin yhdessä henkilökunnan kanssa. Draaman avulla päästiin sisälle annettuihin teemoihin sekä saatiin aikaan keskustelua siitä, kuinka tärkeitä käsitellyissä tilanteissa on olla valmistautunut sekä tietää, kuinka lapsen suruprosessi etenee ja mitä siihen kuuluu.

7.3 Arviointimenetelmät

Käytin arviointimenetelminä keskusteluja ohjaajien sekä toimeksiantajan kanssa. Keskustelut toimipaikan ohjaajan kanssa antoivat hyödyllistä tietoa siitä, miten toiminta ja prosessi on heidän mielestään vastannut opinnäytetyön tavoitteita toimeksiantajan puolelta. Työpäiväkirja sekä itsereflektio toimivat apuna tarkastellessa ammatillista kasvua. Työpajoissa arviointi tapahtui keskustelemalla aiheittain työpajojen sisällöistä heti pajojen jälkeen, jolloin asiat ovat hyvin muistissa.

Toteutettaessa ja arvioitaessa toiminnallista opinnäytetyötä, työn idea on ensimmäisenä arvioinnin kohteena. Ideaksi voidaan laskea esimerkiksi kuvaus aihepiiristä, kohderyhmä sekä työssä käytettävä teoria eli teoreettinen viitekehys. Opinnäytetyön tekijän täytyy esittää kyseiset asiat raportissa siten, että lukija ymmärtää heti työn tarkoituksen sekä opinnäytetyön tavoitteet. Opinnäytetyöprosessin loppuvaiheessa on tärkeitä listata ja käydä läpi myös ne tavoitteet, joihin työn teon aikana ei päästy. Työn toteutustapa on myös hyvin tärkeä kohde arvioinnille, esimerkiksi aineiston kerääminen, teorian todenmukaisuuden tarkistaminen ovat tärkeitä arvioida, jotta työssä päästään haluttuun tavoitteeseen. Kun opinnäytetyön tuotos on opas, silloin arvioidaan työn tekijän teknisiä taitoja sekä materiaalivalinnoissa ja visuaalisuudessa onnistumista. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 153–158.)

8 Palaute ja arviointi

8.1 Toimeksiantajan palaute työpajoista

Keräsin työpajojen jälkeen palautetta toiminnasta suullisesti sekä, kun molemmat pajat oltiin toteutettu, pyysin palautetta sähköpostitse. Palautteessa toimeksiantaja päiväkodin henkilökunta kertoi saaneensa learning cafen avulla luotua hyvää keskustelua aiheen ympärille henkilökunnan lisäksi myös toimipaikalla toimineiden opiskelijoiden kanssa.

Keskusteluissa tuli esille mm. se, että läheisen menettäneen lapsen kohtaaminen saattaa sattua milloin vain, vaikka sitä ei tietenkään toivoisi. Kuitenkin tilanteeseen tunnuttiin haluttavan olla ns. valmistautuneita jollain tapaa. Työpajojen kulku ja luonne olivat toimipaikan mieleen, sillä toteutin ne täysin toimipaikan toiveiden mukaisesti omia aiheitani teemoina käyttäen.

8.2 Oma arviointi työpajojen suunnittelusta ja toteutuksesta

Työpajojen suunnittelu oli pitkä prosessi, jonka edetessä vastaan tuli muutamia haasteita, sillä välillä vaikealta tuntui löytää tarpeeksi hyvää ja teemaan sopivaa toiminnallista menetelmää avukseni selvittämään toimipaikan tarpeita. Suunnittelussa otin huomioon toimipaikan henkilökunnan toiveet sekä tarpeet. Lisäksi pyrin ottamaan huomioon toimeksiantajan odotukset pajojen sisällölle.

Työpajojen toteutus onnistui hyvin. Mielestäni onnistuin työpajojen suunnittelussa sekä toteutuksessa. Työpajojen suunnittelu oli toiminnallisen prosessin haastavin osuus, sillä se vei yllättävän paljon aikaa ajatellen koko opinnäytetyöprosessiani. Sain pajojen suunnittelun aikana paljon hyödyllistä tietoa oppaan kasaamiseen. Materiaaleihin perehtyminen sekä oikeiden harjoitusten valitseminen auttoi näkemään paremmin kokonaiskuvaa siitä, mitä toimeksiantaja voisi tarvita oppaa-

seen. Lisäksi työpajoja suunnitellessa minusta tuli entistä enemmän oman opinnäytetyöni sekä tulevan oppaan asiantuntija. Itsearviointimenetelmänä opinnäytetyöprosessini aikana käytin työpäiväkirjaa sekä itsereflektiota.

Ensimmäisen työpajan jälkeen tuntui, että toisen toiminnallisen osuuden olisi voinut ohjata heti ensimmäisen jälkeen. Se ei olisi ollut kuitenkaan tarkoituksenmukaista, sillä itse pajojen ohjaajana tarvitsin aikaa reflektoida ensimmäisen työpajan tuloksia sekä henkilökunnalle oli hyvä antaa tauko toiminnasta pajojen välillä. Heti toisen työpajan jälkeen tuntui, että tarvitsisin lisää tietoa henkilökunnan tarpeista oppaan sisältöä ajatellen, mutta purettuamme työpajojen jälkeisiä tunteuksia, tiesin että minulla on tarvittava tieto oppaan kokoamiseen. Pajojen toteutuksen aikana huomasin, kuinka teoria kohtasi käytännön.

9 Tuotos

9.1 Tuotoksen suunnittelu ja valmistus

Kun kyseessä on toiminnallinen opinnäytetyö, tuotos on aina konkreettinen tuote, esimerkiksi opas. Menetelmien, joita käytetään raportoinnissa, täytyy olla sellaisia, joita on käytetty myös konkreettisen tuotteen tekemiseen. Valittaessa kohderyhmää toiminnalliselle opinnäytetyölle, on syytä pohtia, millainen ryhmä on kyseessä sekä mallia, millaiseksi tuotoksen haluaa tulevan. Tuotoksen tulee palvella kohderyhmää ja toiminnallisen opinnäytetyön periaatteita mahdollisimman hyvin. (Vilka & Airaksinen 2004, 48–50.) Opinnäytetyöni tuotoksena valmistui opas: ”Opas läheisensä menettäneen lapsen kohtaamiseen varhaiskasvatuksessa”.

Toimeksiantajan kanssa päätimme, että opinnäytetyön tuotos olisi sähköinen opas, joka pitää sisällään teoretietoa laajasti aiheesta sekä teoretietoa aiheista, joita toimeksiantaja toivoi. Tuotoksen valmistaminen tapahtui opinnäytetyöprosessin rinnalla lähes koko ajan. Tuotoksen valmistamiseen ei mennyt paljoa ai-

kaa. Sain toimeksiantajalta hyvää kehittävästä palautetta oppaasta, jolloin sen sisältöön tuli jonkin verran muokkauksia ja ulkoasu muuttui lähes täysin verrattuna opinnäytetyöprosessin alkuvaiheen tuotokseen.

Lopullinen sisältö oppaaseen muodostui toimintapäivissä nousseiden kysymysten ja vastausten, reflektoinnin, toimeksiantajan toiveiden sekä suurimmaksi osaksi teorian pohjalta. Sosiaalialan työssä on hyvä sekä perusteltua käyttää reflektointia työtöissä, sillä työssä ei ole yhtä ainoata ratkaisua tai yhtä ainoata totuutta, vaan monia tapoja ratkaista ongelmia. Reflektiivistä itsearviointia pidetään sosiaalityössä hyvänä välineenä, kun arvioidaan asiakastyötä. (Saurama, Hällman, Nousiainen & Seppälä 2007, 80–82.)

Opinnäytetyön toiminnallisen osuuden aikana kirjoitin työpäiväkirjaa. Päiväkirjan avulla pystyin refleктоimaan toimintapäivien lopputuloksia myöhemmin opasta kootessa. Työpajojen lopputuloksista sekä käytetystä teoriasta syntyi laaja ja hyvä käsitys siitä, millaista tietoa oppaaseen tarvitaan.

9.2 Tuotoksen arviointi

Tuotoksen lopullisen valmistumisen sekä siitä saadun palautteen jälkeen olen erittäin tyytyväinen lopputulokseen. Tuotos on visuaalisesti aiheeseen sopiva ja keskustelee hyvin tuotoksen teoriasisällön kanssa. Tuotosta kootessani pohdin, onko oppaassa liikaa teoriaa, sillä opas alkoi olla jo monta sivua pitkä. Kuitenkin toimipaikalta saadun palautteen jälkeen totesin, että teoriaa on sopivasti ja se on aseteltu tuotokseen helposti luettavalla tavalla.

”Opas on mielestämme kattava. Kuolemakäsitys eri ikäkausina on hyvä teoriaisku. Kirjavinkit hyviä, koska niiden kautta hyvä käydä lasten kanssa aiheita läpi. Oppaassa myös hyviä arjen ohjeita kohtaamistilanteisiin!”

Olisin halunnut tuotokseen enemmän kuvia, jotka olisivat olleet itse ottamiani, jolloin oppaasta olisi tullut vielä enemmän toimipaikan näköinen. Aikataulullisista syistä kuvia ei otettu.

10 Pohdinta

10.1 Opinnäytetyöprosessin toteutuminen

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa opas läheisensä menettäneen lapsen kohtaamiseen sekä lapsen surutyön prosessin hahmottamiseen työyhteisön kanssa käyttämällä osallistavia menetelmiä. Tuotos tulisi osaksi päiväkodin perehdytyskansiota sähköisessä muodossa, jolloin se on helposti muokattavissa tarvittaessa. Prosessin aikana päiväkodin tarve tuotoksen sisällöstä kartoitettiin toiminnallisilla menetelmillä ennen oppaan kokoamista, päiväkodin henkilökunnalle järjestettiin työpajoja, joissa käsiteltiin aihetta sekä henkilökunnan tietämystä aiheesta draaman avulla.

Yhteistyö toimeksiantajan kanssa sujui erittäin hyvin koko prosessin ajan. Toimeksiantaja antoi hyviä vinkkejä ja ideoita toteutukseen ja työn rajaamiseen. Toimeksiantaja on ollut kiinnostunut työstä ja kannustanut sen tekemiseen sekä antanut mahdollisuuden kokeilla erilaisia menetelmiä. Mielestäni opinnäytetyöprosessi on onnistunut. Työ vastaa suunnitelman mukaisia tavoitteita. Toimipaikan toiveet ja tarpeet tuotoksesta onnistuttiin kartoittamaan ja toteuttamaan hyvin, sekä lopputuotoksena syntynyt opas on toimeksiantajalle käytökelpoinen.

10.2 Johtopäätökset

Toiminnallisen osuuden aikana käytyjen keskustelujen sekä toiminnasta saadun palautteen perusteella uskallan sanoa, että aiheeseen on hyvä etsiä erilaisia oppaita sekä teoretietoja, jolloin varhaiskasvatuksen ammattilaiset olisivat mahdollisimman valmistuneita tai perehtyneitä aiheeseen. Sillä opinnäytetyön aihe saattaa koskettaa varhaiskasvatuksen kentällä, milloin tahansa.

Kerätyn teoriatiedon asettelu ja karsiminen järkeväksi kokonaisuudeksi olisi ollut haastavaa, jos toimipaikan tarpeita ei olisi tiedetty, joten siihen apuna käytettiin draamatyöskentelyä sekä learning cafe -menetelmää. Pelkän draamatyöskentelyn avulla toimipaikan tarpeiden selvittäminen olisi ollut liian haasteellista ja tieto sekä toiminnan tulos olisi jääneet liian suppeiksi ajatellen oppaan sisältöä.

Opinnäytetyöprosessin jälkeen voikin sanoa, että päiväkodin henkilökunnalla on nyt huomattavasti enemmän tietoa esimerkiksi luovan toiminnan merkityksestä lapsen surutyössä, surun käsittelystä lapsen kanssa ja siitä, kuinka suru näkyy lapsen leikissä. Lisäksi opinnäytetyö sekä etenkin opas on lisännyt toimeksiantajan tietoisuutta siitä, kuinka lapsi käsittelee surua. Päiväkodin henkilökunnalla ei ole ollut tilanteita, joissa lapsi olisi menettänyt läheisensä, siksi heidän on hyvä tietää esimerkiksi, että joskus lapsi saattaa reagoida kuolemantapaukseen jatkamalla puuhiaan normaalisti, kuin mitään ei olisi tapahtunut.

Usein surun kohdatessa ihminen kaipaa apua sekä ymmärrystä asiaan. Tällöin lapsen sekä vanhemman kanssa työskentelevän kasvattajan on oltava valmis auttamaan tai ohjaamaan vanhempi tai lapsi tarvitsemansa avun luo. Lapsen perhe ja läheiset pohtivat oman surunsa keskellä, kuinka auttaa lasta surussaan. Samaa joutuvat pohtimaan myös lapsen kanssa työskentelevät. (Mattila 2011, 105–106.) Tuotos liitetään päiväkodin perehdytyskansioon, jolloin jokainen uusi työntekijä sekä harjoittelija pääsee lukemaan oppaan ja saavat siitä lisää ammatillista tietoa lapsen surusta sekä sen kohtaamisesta.

10.3 Luotettavuus ja eettisyys

Opinnäytetyötä tehdessä sekä opasta kootessa heräsi joitakin eettisiä kysymyksiä. Tärkeimpänä eettisenä arvona ja kysymyksenä nousi teorian totuudenmukaisuus. Lastentarhanopettajaliiton eettisen ohjeistuksen (Lastentarhanopettajaliitto 2005, 4–5) mukaan lastentarhanopettajan työssä keskeinen arvo on totuudellisuus. Tutkiva lähestymistapa asioihin edellyttää totuuden etsimistä ja avointa vuorovaikutusta. Teoriaa opinnäytetyön aiheesta löytyy jonkin verran, teorian luotettavuutta pyrin arvioimaan sen tieteellisyyden avulla. Lastentarhanopettajan

työn tärkeimpiä osa-alueita on suhde lapsiin, tärkeätä on myös luottamuksellinen suhde huoltajiin ja perheeseen. Lastentarhanopettaja on huoltajien kasvatuskumppani ja tärkeä tukija. (Lastentarhanopettajaliitto 2005, 4–5.)

Opinnäytetyötä tehtäessä on tärkeätä pohtia eettisiä kysymyksiä, kuten yksityisyyden suojaa sekä lähteiden luotettavuutta. Opinnäytetyöni raportti sekä tuotos pitävät sisällään teoritietoa kirjallisuudesta sekä internet -julkaisuista. Teoriatietoa olen joutunut karsimaan melko paljon, sillä samasta aiheesta löytyy kirjallisuutta melko paljon. Teoriatiedon paljous on edesauttanut kriittistä tiedon arviointia. Olen kirjoittaessani pyrkinyt keskittymään olennaisiin asioihin teorian pohjalta.

10.4 Oppimisprosessi ja ammatillinen kasvu

Opinnäytetyöprosessi oli ammattikorkeakouluopintojeni kasvattavin, haastavin sekä opettavin prosessi. Prosessin aikana on täytynyt kantaa vastuun omasta tekemisestä, oppimisesta sekä prosessiin liittyvistä valinnoista. Pitkältä tuntuva prosessi alkaa nyt olla loppusuoralla. Prosessi on opettanut joskus vaikeimman kautta löytämään sopivaa teoritietoa sekä pohtimaan valintoja liittyen opinnäytetyön aiheeseen ja työpajojen menetelmiin.

Tuotoksen kasaaminen ja viimeistely visuaalisesti ovat olleet kaikista mielenkiintoisimpia vaiheita opinnäytetyöprosessissa. Opettavaisinta ja antoisinta on ollut oikeanlaisten menetelmien etsiminen ja niiden arvioiminen toimintavaiheessa. Opinnäytetyöprosessin läpikäyminen auttaa rohkaistumaan uusien haasteiden edessä tulevassa sosionomin ammatissa. Prosessista haastavan on tehnyt aihe, joka on raskas, mutta kuitenkin erittäin tärkeä varhaiskasvatuksessa lisäksi oman haasteensa prosessiin on antanut yksin työskentely.

10.5 Jatkotutkimusideat

Opinnäytetyötä aloittaessa ajatus oli, että aihe on selkeä ja että siitä löytyisi paljon ajankohtaista teoretietoa. Työskentelyn edetessä huomasin kuitenkin, että aiheesta löytyvä teoria ja kirjallisuus on suunnattu enemmän lasten vanhemmille kuin esimerkiksi lasten kanssa työskenteleville tai itse lapsille, jotka käsittelevät surua. Prosessin aikana on täytynyt pohtia, tehdäänkö tuotos ajatellen toimipaikan henkilökuntaa vai kohdennanko oppaan esimerkiksi lasten vanhemmille. Mahdollisuuksia työn laajenemiseen olisi siis ollut.

Aiheesta voisi jatkaa tutkimusta, esimerkiksi kohdentaen aihealuetta tietyn ikäisiin lapsiin varhaiskasvatuksessa tai tutkia laajemmin eri ikäisten lasten reaktioita suruun. Tutkimusta sekä tuotosta voisi myös kohdentaa oppaaksi vanhemmille, jotka ovat varhaiskasvatuksen asiakkaina (ks. Mannerheiminlastensuojeluliiton opas 2017).

Lähteet

- Dyregrov, A. 1994. Lapsen suru. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Dyregrov, A., Raundalen, M. 1997. Sureva lapsi ja koulu. Jyväskylä: Vastapaino
- Erjanti, H. & Paunonen-Ilmonen, M., 2004. Suru ja surevat. Vantaa: Dark Oy
- Erkkilä, J., Holmberg, T., Niemelä, S. & Ylönen, H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy.
- Holm, T. & Turunen, T. 2008. Minun suruni: aikuisen opas. 2008. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Heikkinen, H. 2004. Vakava leikillisuus. Draamakasvatusta opettajille. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Innokylä. 2017. Learning cafe eli oppimiskahvila. <https://www.innokyla.fi/web/malli2825539>
- Katalkin, R. Kuoleman käsittely ja lapsen surun kohtaaminen alkoulussa opettajan näkökulmasta. Pro gradu-tutkielma. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Karhunen, J. 2009. "Asiat ei huvita joskus kun tuntuu että elämällä ei enää ole mitään tarkoitusta" -Lapsen suru oppilaiden ja opettajien silmin. Pro gradu-tutkielma. Kasvatustieteiden tiedekunta. Jyväskylän yliopisto. 2009.
- Lastentarhanopettajaliitto. 2005. Lastentarhanopettajan ammattietiikka.
- Mattila, K-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Juva: Bookwell Oy
- Opetushallitus. 2016. Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2016:17. http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf. 17.11.2017.
- Poijula, S. 2007. Lapsi ja kriisi - selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja
- Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opettajille, opiskelijoille ja TKI-henkilöstölle. Kehittämishankkeen vaiheet ja sisällöt konstruktivisessa mallissa. Turun ammattikorkeakoulu. Puheenvuoroja 72. Tampere: Suomen yliopistopaino, Juvenes Print Oy
- Saurama, E., Hällman, H., Nousiainen, K., Seppälä, U., 2007. Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä; SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 16, 2007. Helsinki: Yliopistopaino
- Solatie, J. 2009. Luova lapsi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Suomen Mielenterveysseura 2004. Yhdessä suru on helpompi kantaa. Vantaa: Dark Oy.
- Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos 2016. Lapset, nuoret ja perheet. <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/varhaiskasvatuspalvelut>. 19.11.2017
- Vilka, H. & Airaksinen, T. 2004. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Opinnäytetyön toimeksiantosopimus

Karelia OPINNÄYTETYÖN TOIMEKSANTOSOPIMUS
Tämä sopimus soveltuu käytettäväksi ainoastaan sellaisen opinnäytetyön yhteydessä, jota ei toteuteta ammattikorkeakoulun ulkopuolisen rahoituksen harkkeessa.

Toimeksiantaja	Nimi (esim. yritys) <u>Päiväkoti Harakankello Ky</u> Yhteystiedot (yhteyshenkilö, puhelin, sähköposti) <u>Nina Kotilainen, Harakankellontie 3, 01600 MS, 045-2325084</u> Työn aihe			
Tekijä	Nimi	<u>Jenni Nissinen</u>	Opiskelijanumero	<u>1401234</u>
	Katuosoite	<u>Hoapaniemenkatu 11A4</u>	Postinumero	<u>70110</u>
	Puhelin	<u>045-1110622</u>	Postitoimipaikka	<u>Kuopio</u>
	Suoritettava tutkinto	<u>Sosionomi (AMK)</u>	Sähköpostiosoite	<u>1401234@edu.karelia.fi</u>
			Ryhmätlunus	<u>STSNS14A</u>
Karelia-amk	Yhteyshenkilön nimi (Ohjaaja)	<u>Kirsi Lindlöf</u>		Tehtävänimike
	Toimipaikka ja osoite			
	Puhelin	<u>Kirsi.lindlof@karelia.fi</u>		
Toimeksiantosopimuksen ehdot				
Ohjaus	Ohjaaja valvoo työtä ammattikorkeakoulun puolesta ja antaa työn edellyttämät ohjeita ja neuvoja. Ammattikorkeakoulu ja Ohjaaja eivät ole konsulttivastuussa työstä.			
Dokumentointi	Karelia-amk:ssa toteutetaan avointa toimintakulttuuria, mikä tarkoittaa, että myös opinnäytetyiden aineistot ja tulokset avataan soveltuvin osin erillisen ohjeistuksen mukaisesti (ml. avoin julkaiseminen). Työstä laaditaan ammattikorkeakoulun opinnäytetyön ohjeen mukainen kirjallinen raportti, joka julkaistaan sähköisessä muodossa Theseus-verkkokirjastossa tai josta toimitetaan yksi kansittu kappale ammattikorkeakoulun kirjastoon. Työ arkistoidaan Karelia-amk:n kirjastoon sähköisessä muodossa.			
Oikeudet	Opinnäytetyön tekijänoikeudet kuuluvat tekijälle. Toimeksiantaja saa nimikkaisen käyttöoikeuden opinnäytetyön tuloksiin. Ammattikorkeakoululla on jatkuvasti voimassa oleva oikeus hyödyntää tuloksia omassa opetuksessa ja tutkimus- ja kehittämistoiminnassaan. Sopijapuolilla on mahdollisuus sopia muista opinnäytetyön tuloksia koskevista oikeuksista kuitenkin niin, että tämän sopimuksen nojalla ammattikorkeakoulun saamat oikeudet säilyvät voimassa.			
Keksinnöt	Jos Tekijä on osallisena keksintöön, joka patentoidaan, mainitaan hänet yhtenä keksijöistä. Mahdollisesta keksintöoikeudesta sovitaan erikseen noudattaen ensisijaisesti Toimeksiantajan tai niiden puuttuessa ammattikorkeakoulun keksintöohjeen linjauksia. Opinnäytetyön tai sen osan julkaiseminen tai hyödyntäminen ei saa vaarantaa sen tai sen osan suojaamista patentilla tai hyödyllisyysmallilla.			
Vastuut	Opinnäytetyön tulos toimitetaan sellaisena kuin se on. Tekijä tai ammattikorkeakoulu eivät anna tulokselle takuuta eivätkä vastaa sen soveltuvuudesta toimeksiantajan tarpeisiin. Sopijapuolet ovat vastuussa toisilleen sopimusrikkomuksen aiheuttamista välittömistä vahingoista. Vastuun syntyminen edellyttää tahallaan tai törkeällä huolimattomuudella aiheutettua sopimusrikkomusta.			
Lisäksi sovitaan				
Salassapito	Ohjaajalla ja opinnäytetyön Tekijällä on salassapitovelvollisuus työn aikana esille tulleisiin luottamuksellisiin asioihin viiden vuoden ajan. Toimeksiantajan tulee tarkistaa, että julkaistava opinnäytetyö ei sisällä salassa pidettävää aineistoa. Tarvittaessa käytetään erillistä salassapitosopimusta.			
	Tätä sopimusta on laadittu kolme (3) saman sisältöistä kappaletta, yksi (1) kullekin sopimuksen osapuolelle. Sopimus perustuu ammattikorkeakoulun hyväksymään opinnäytetyösuunnitelmaan ja se astuu voimaan allekirjoitushetkellä.			
	Paikka ja päivämäärä	Allekirjoitus		
Toimeksiantaja	<u>Joensuu 12.3.2018</u>	<u>Nina Kotilainen</u>		
Tekijä	<u>Joensuu 12.3.2018</u>	<u>Jenni Nissinen</u>		
Karelia-amk	<u>Joensuu 12.3.-18</u>	<u>Kirsi Lindlöf</u>		

